

**Рівненський державний гуманітарний університет
Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славістичного університету**

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ВІСНИК

Збірник наукових праць

Випуск 12

Серія «Історичні та політичні науки»

Наукова редакція:

доктор історичних наук, професор С. С. Троян

Рівне – 2011

Рецензенти: Алексісець Микола Миронович – доктор історичних наук, професор;
Бурдяк Віра Іванівна – доктор політичних наук, професор.

Редакційна колегія серії „Історичні та політичні науки”:

Головний редактор: Троян Сергій Станіславович – доктор історичних наук, професор;
Заступ. головного редактора: Тихомирова Євгенія Борисівна – доктор політичних наук, професор;
Відповідальний секретар: Черній Валерій Альбертович – кандидат історичних наук, професор;
Члени редколегії: Алексєєв Юрій Миколайович – доктор історичних наук, професор;
Ільошин Ігор Іванович – доктор історичних наук, професор;
Киридон Алла Миколаївна – доктор історичних наук, професор;
Постоловський Руслан Михайлович – кандидат історичних наук, професор;
Стоколос Надія Георгіївна – доктор історичних наук, професор;
Швецова-Водка Галина Миколаївна – доктор історичних наук, професор;
Шелюк Людмила Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент;
Гон Максим Мойсейович – доктор політичних наук, професор;
Ткач Олег Іванович – доктор політичних наук, професор;
Федуняк Сергій Георгійович – доктор політичних наук, професор;
Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор;
Юрченко Сергій Васильович – доктор політичних наук, професор;
Юськів Богдан Миколайович – доктор політичних наук, професор.

Друкується за ухвалою вчених рад Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (протокол № 8 від 26 квітня 2011 р.) і Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 29 квітня 2011 р.).

Співзасновники: Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету.

Реєстраційне свідоцтво наукового збірника №4757, серія КВ від 22.12.2000 р.

Збірник затверджено постановою президії ВАК України як фахове наукове видання з історичних та політичних наук, протокол №1-05/3 від 14 квітня 2010 р.

Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія „Історичні та політичні науки” / Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. – Рівне, РІС КСУ, 2011. – Випуск 12. – 287 с.

Наукова збірка підготовлена до ювілею професора, ректора Рівненського державного гуманітарного університету і почесного ректора Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету Руслана Михайловича Постоловського. До збірника ввійшли статті з питань історії та політики слов'янських країн, всесвітньої історії, міжнародних відносин і політичного життя. Важлива увага приділена проблемам української історії та політики, що осмислюються як у контексті розвитку інших слов'янських народів, так і в загальноцивілізаційному руслі.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів, а також усіх, хто цікавиться проблемами всесвітньої та української історії, політології та міжнародних відносин.

Адреса редакції:
м. Рівне, 33001, вул. П. Могили, 28,
тел. 63 – 16 – 63

Електронна адреса збірника:
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Slv/index.html

Нагрибельний Я. А. Соціально-освітня характеристика науково-педагогічних працівників херсонського земського сільськогосподарського училища у 1880-х роках	117
Нейман В. П. Становлення митної справи в Україні у 1991-1996 рр.: історико-правовий аспект	19
Нікітін М. Ю. Земські реформи 1864, 1890 рр. в англомовних дослідженнях XIX – XX ст.	123
Павлюк В. В. Польський національний рух у 20-х роках XIX ст.	127
Ореховський В. Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста по евакуації поранених та хворих з передових позицій у роки Першої світової війни (1914-1918 рр.)	132
Разиграсв О. В. Польська державна поліція Західної Волині (1919–1926 рр.) у світлі опублікованих джерел, спогадів і періодики	136
Санжаревський О. І. Основні тенденції розвитку білорусько-американських відносин у 90-х роках XX століття: політичний і військовий аспекти	140
Срібняк І. В. Військова та державотворча діяльність перших османських султанів	143
Троян П. С. Колоніальне питання в Німеччині напередодні завершення об'єднувачих процесів: історико-концептуальний вимір	146
Троян С. С. Англо-німецький договір 1890 р.: від колоніальної політики Отто фон Бісмарка до « нової ери » Лео фон Капріві	150
Удод О., Юрій М. Реконструкція категорій давньоукраїнської православної культури	154
Фанигін Ю. Ю. Проблема періодизації діяльності музеїв м. Дніпропетровська в роки нацистської окупації	160
Черкасов С. С. Розгортання політичної боротьби протестантської шляхти в Польщі впродовж 1550-1573 рр.	164
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	
Басняк Ю. Вплив військових дій в Афганістані та Іраку на розвиток трансатлантичних відносин (2001 – 2004 рр.)	174
Буз О. Типологія політичного лідерства	176
Бобівська Н. В. Придністровський конфлікт: сучасний стан та перспективи розв'язання	183
Гулай В. В. «Ревіндикаційна» акція 1937-1938 рр. на північно-західних українських етнічних землях як інструмент репресивної етноконфесійної політики Другої Речі Посполитої	187
Климанська Л. Д. Громадські організації як суб'єкти конструювання соціальних проблем	190
Крет О. В. Транспарентність влади: польський досвід	194
Крет Р. М. Трансформація співпраці Білорусі з Європейським Союзом у розширеній Європі	199
Максимець В. Є. Українсько-словацькі відносини на сучасному етапі	205
Мамонтова Е. В. Ієрархія як символ та універсальний принцип світобудови у християнській філософії Середньовіччя: політико-управлінський аспект	209
Митко А. М. Політична комунікація як елемент інформаційної демократії	213
Морарь М. В. Політична думка про місце і роль партійних лідерів у політичних процесах трансформаційних суспільств	216

Висновки. Масова участь місцевих органів влади у вирішенні проблем формування прозорої влади варто розглядати як можливість для поліпшення якості майбутньої діяльності уряду Польщі. Під час реалізації проекту «Прозора Польща» кампанії, подібні цьому проекту, були запуснені в Україні, Грузії, Азербайджану й Боснії. Це також доводить важливість досліджуваного проекту не лише для Польщі, але і для інших країн. Дослідження досвіду цих країн може стати предметом наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Młodzi w przejrzystej Polsce. — Urząd Miasta w Dzierżoniowie [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ceo.org.pl/portal/mpp_dokument?docId=45101.
2. Młodzi w przejrzystej Polsce [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ceo.org.pl/portal/mpk_mpp
3. Program «PRZEJRZYSTA GMINA» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.frdl.org.pl/spolecze/przejrzysta.htm>.
4. Projekt «Młodzi w przejrzystej Polsce. Aktywny samorząd [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ceo.org.pl/portal/b_mpp2008_o_projekcie_doc?docId=45721
5. Przejrzysta Polska 2008. Proces odnawialnej certyfikacji [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.frdl.org.pl/pl/article/103/267>
6. Przejrzysta Polska [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.powiat-wolominski.pl/index.php?cmd=zawartosc&opt=pokaz&id=446&lang=>
7. Kramza Rafał. Rusz się! Sprawdź, czy twój urząd jest przejrzysty [Електронний ресурс] / Rafał Kramza, Michał Sołtysiak i Ryszard Skrzypiec. — Режим доступу : <http://www.przejrzystapolska.pl>.
8. Singer Elżbieta. „Przejrzysta Polska” — znak wysokiej jakości. — [Електронний ресурс] / Elżbieta Singer. — Режим доступу : http://www.gdansk.frdl.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=119&Itemid=35.
9. Андрусенко Н. Актуальна тема. Щойно започаткований проект „Прозора Україна” має намір позбавити від корупції та змусити владу на місяць вірою і правдою служити виборцям [Електронний ресурс] / Наталія Андрусенко. — Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=716308>.
10. Возний О. Прозоре, етичне й ефективне самоврядування в Україні : стратегія впровадження // Етичне та ефективне управління. Самоврядний вимір [під ред. Олени Газізової та Пшемислава Ферриха] / Олександр Водний. — Щещин-Черкаси : Інститут демократії імені Пилипа Орлика, 2006. — С. 144-150.
11. Доля А. Діяльність місцевої влади в Україні стає прозорішою та етичнішою [Електронний ресурс] / Альона Доля — Режим доступу : http://www.cvu.org.ua/doc.php?lang=ukr&mid=ru&id=2134&lim_beg=66.
12. Индекс восприятия коррупции (ИПЦ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2008.
13. Колесник О. У Києві відбулася конференція „Етичне та ефективне управління у місцевій владі” [Електронний ресурс] / О. Колесник. — Режим доступу : <http://prozora.frdl.szczecin.pl/mod/forum/discuss.php?d=18>.
14. Макарьський О. Роздержавлення ЗМІ : надії та реалії [Електронний ресурс] / Олександр Макарьський // Урядовий кур'єр. — 2007. — 11 січня. — Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=62041231
15. Шаповалова Н. Адміністративна реформа у Польщі : напрямки змін та реальні результати. 2005 р. [Електронний ресурс] / Н. Шаповалова, І. Пресняков. — Режим доступу : www.cdrp.iatp.org.ua.
16. Нагребецька І. Відвідувач кидає в скриньку білу або чорну кульку, оцінюючи надану послугу / Ірина Нагребецька // Віче. — 2008. — № 18. — С. 24-25
17. Пономарьов С. Чи житимемо без корупції? [Електронний ресурс] / Сергій Пономарьов // Слово просвіти. — 2008. — № 39 (468). — 25 вересня-1 жовтня. — Режим доступу : http://www.slovoprosvity.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1220
18. Прозоре самоврядування шляхом до Євроінтеграції. — Донецьк, 2007. — 36 с.
19. Реализация Программы „Прозрачная Польша” в Стшеллинском. Местное самоуправление — польский опыт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.civicportal.org/biblioteka/main.html>
20. Сайт Центральноукраїнського Регіонального Навчального Центру (м. Черкаси) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://curtc.org.ua/modules.php?name=News&file=print&sid=227>.
21. Українсько-польський сайт „Прозора Україна” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.prozora.org>.
22. Хрипункова Г. Складна дорога в ЄС. Як поляки вчили українців боротися з корупцією та виконувати етичний кодекс держслужбовців / Ганна Хрипункова. — День. — 2006. — № 200. — 17 листопада.

УДК 327.39(476):339.924

Р. М. Крет

Трансформація співпраці Білорусі з Європейським Союзом у розширеній Європі

У даній статті автором проаналізовано розвиток західного вектору зовнішньої політики Республіки Білорусь на початку XXI століття.

Ключові слова: Європейський Союз, дипломатичні відносини, Білорусь, вибори.

В даній статті автором проаналізовано розвиток західного вектора зовнішньої політики Республіки Білорусь в началі XXI века.

Ключевые слова: Европейский Союз, дипломатические отношения, Беларусь, выборы.

In this article, the author analyzed the development of the Western vector foreign policy of Belarus in the beginning of the XXI century.

Key words: The European Union, diplomatic relations, Belarus, elections.

Після референдуму 1996 року, яким Лукашенко змінив чинну Конституцію й продовжив свій президентський строк до 2001 року, ЄС довгий час сприймав Білорусь як заморожену проблему, відкладену до кращих часів.

У цьому контексті Євросоюз зосередився на проведенні політики подвійного діалогу. Суть її полягала в тім, щоб, з одного боку, продовжувати підтримувати на робочому рівні цілеспрямовані вибіркові контакти з представниками влади. Сфери такої взаємодії – це надійний контроль над спільним кордоном довжиною більше тисячі кілометрів; боротьба з „м'якими” загрозами безпеці (нелегальна міграція, торгівля людьми й незаконний обіг наркотиків); одержання згоди уряду на роботу Бюро ОБСЄ в Мінську, на здійснення технічної програми допомоги ТАСІС, на реалізацію німецької урядової програми допомоги Білорусі, а також не в останню чергу на діяльність іноземних громадських організацій. Приєднання Мінська у 2005 році до Кіотського протоколу також було неможливе в обхід офіційної влади.

З іншого боку, стратегія подвійного діалогу спрямована на широку підтримку опозиції, громадського сектора та кіл, орієнтованих на модернізацію економіки. У цьому контексті контакти між європейськими країнами та Білоруссю досить плідно розвивалися. По-перше, у 2000-х роках Євросоюз посів перше місце серед імпортерів білоруської продукції, а торговельно-економічні відносини загалом були на досить високому рівні. По-друге, ЄС виступав основним донором технічної допомоги офіційному Мінську, зокрема через програму ТАСІС реалізовано понад 320 проектів. По-третє, з 1993 року Білорусь є учасником усіх етапів програми ТЕМПУС (в тому числі й зараз – ТЕМПУС IV 2007 – 2013рр.). До 2006 року ЄС виділив понад 12 млн. євро, внаслідок чого РБ посіла третє місце за рівнем фінансування серед країн-учасниць програми на пострадянському просторі [1].

Загалом Євросоюз зробив ставку на еволюційну трансформацію лукашенківського режиму відкритим, плюралістичним і демократичним шляхом, намагаючись апелювати до зобов'язань країни-члена ОБСЄ. З погляду Брюсселя, Білорусь повинна бути відкрита і на Схід, і на Захід [2].

22 липня 2004 р. білоруський президент оприлюднив перед представниками іноземних держав своє програмне послання „Зовнішня політика Республіки Білорусь у новому світі” [3]. У ньому О. Лукашенко говорив про багатовекторну політику і чітко наголосив на тому, що основою зовнішньої політики країни є збереження власного державного суверенітету. Він назвав це „новим етапом” і задекларував прагнення зберігати міжнародну суб'єктність Білорусі за рахунок балансу між Росією і Європою. Президент також зазначив, що енергетична безпека стає істотною необхідністю забезпечення економічної незалежності, тому Білорусь має шукати альтернативні джерела енергоресурсів. Відповідно країна має позбавитися залежності „від одного ринку”.

Хоча у своєму посланні О. Лукашенко не заперечував можливості подальшої економічної інтеграції з Росією, він зазначив, що Білорусь може не прагнути до єдиної валюти й необов'язково погодиться з проектами конституційного акту союзної держави. Разом з тим Євросоюз був названий „стратегічним сусідом”, тому зовнішня політика Білорусі стосовно ЄС також має бути пріоритетною. Лукашенко навіть не виключив як довгострокову мету членство Білорусі в Євросоюзі [3].

На думку відомого німецького дослідника Х. Тімермана ця заява була продиктована, по-перше, тактичними міркуваннями: з огляду на конфліктну ситуацію з Москвою й побоювання російських правлячих еліт, Лукашенко прагнув продемонструвати свою незалежність і готовність переорієнтуватися на Європу. По-друге, загравання Лукашенка із Заходом - це реакція на розширення Європейського Союзу. Якщо раніше на ЄС припадало близько 10 % білоруського експорту, то після приєднання до нього трьох держав-сусідів - Польщі, Литви й Латвії - цей показник досяг майже 40 % (цифра, порівнянна з російською часткою) [2].

На практиці ж виявилось, що збереження авторитарної владної вертикалі для Лукашенка важливіше, ніж налагодження відносин з Євросоюзом – потенційним партнером по модернізації країни. Рішення ліквідувати в Мінську Європейський гуманітарний університет, що добре зарекомендував себе, небажання співробітничати в розслідуванні зниклень політиків, референдум у жовтні 2004-го й вибори в березні 2006-го, різка конфронтація з Польщею у зв'язку з утиском польської меншини і, зокрема, заборона організації „Союз поляків у Білорусі” - все це зруйнувало навіть теоретичну можливість поліпшення відносин Мінська з ЄС та свідчило про зростаючу самоізоляцію режиму.

У листопаді 2004 р. Рада Європейського Союзу заявила, що парламентські вибори й референдум у Білорусі не були демократичними. Беручи до уваги той факт, що в Білорусі триває переслідування опозиції, незалежних ЗМІ й неурядових організацій, Рада ЄС прийняла рішення про посилення політичних санкцій стосовно Білорусі. Євросоюз запровадив візову заборону щодо білоруських посадових осіб, відповідальних за організацію недемократичних виборів і порушення прав людини, а також за застосування насильства проти мирних демонстрантів. Крім того, Рада ЄС вказала на те, що двосторонні контакти на рівні міністрів між Євросоюзом і білоруським урядом мають відбуватися лише через такі інституції ЄС, як президентство, Комісія та Трійка. Рада ЄС підкреслила, що Комісія буде продовжувати та підсилювати спроби допомогти Білорусі прийняти виклики, пов'язані з її ізоляцією – тобто буде підтримувати проекти, метою яких є демократизація Білорусі, підтримка опозиції і незалежних неурядових організацій. Разом з тим вказувалося, що Євросоюз залишається відкритим для двостороннього співробітництва і його поступового розвитку, якщо буде бачити, що влада Білорусі вживає конкретних дій і демонструє відкрите бажання відповідати на заклики ЄС.

У 2005 р. Рада ЄС ще раз підтвердила свій намір сприяти демократії й забезпеченню прав людини в Білорусі, а також підтримала виділення Комісією значної допомоги на підтримку незалежних білоруських ЗМІ

та її готовність визначити Білорусь як пріоритетну країну в Європейській ініціативі демократії і прав людини, а також у Децентралізованих інструментах співробітництва. Рада попросила Комісію на підставі отриманого досвіду визначити подальші дії і підкреслила важливість гнучкого використання існуючих інструментів, зокрема Інструмента європейського сусідства та партнерства, що є більш гнучким джерелом фінансування для розбудови та заохочення демократії.

У травні 2006 р. Рада Євросоюзу посилила санкції щодо візової заборони, а також ухвалила рішення заморозити рахунки представників білоруської влади в європейських банках. У березні 2007 р. Рада ЄС ще на один рік пролонгувала чинність санкцій – заборону на в'їзд і заморожування рахунків – щодо представників білоруської влади.

Серйозним рішенням ЄС про посилення тиску стали пропозиції викреслити Білорусь з Генеральної системи преференцій. 20 грудня 2006 р. Європейський Союз ухвалив рішення щодо припинення дії Генеральної системи преференцій стосовно Білорусі, якщо вона не виконає вимог ЄС: випустити на волю білоруських політичних в'язнів, провести у країні вільні й чесні вибори, скасувати смертну кару, поважати основні права та свободи людини, припинити переслідування активістів опозиції та опозиційної преси, розслідувати обставини зникнення лідерів демократичних партій і журналістів. Вважається, що через накладення торговельних санкцій Білорусь втрачає близько 400 мільйонів євро в рік [4]. Це рішення підтримали не всі члени ЄС. Наприклад, міністр закордонних справ Литви Пятрас Вайтекунас стверджував, що економічні санкції стосовно Білорусі тільки погіршать ставлення білорусів до Європейського Союзу. Запровадження економічних санкцій не підтримав і лідер білоруської опозиції Олександр Мілінкевич [5].

Наприкінці 2006 р. Європейський Союз досить чітко визначив свою позицію в неофіційному виданні „Що Європейський союз може дати Білорусі”. Як зазначалося у цьому документі, Білорусь може повноцінно брати участь в європейській політиці добросусідства та одержувати різні переваги, що надаються Європейським Союзом країнам-сусідам. Насамперед, йшлося про розвиток політичного діалогу, підвищення рівня взаємодії в розв'язанні загальноєвропейських і світових проблем. ЄС висловив готовність надати свою допомогу у сприянні розвитку білоруської економіки, малого й середнього бізнесу, спрощенні порядку в'їзду громадян Білорусі до країн ЄС, поліпшенні транскордонного співробітництва, модернізації транспортної та енергетичної систем, розширенні доступу білоруських товарів на ринок Євросоюзу, сприянні в стандартизації білоруської продукції відповідно до норм ЄС, підтримці процесу вступу в СОТ, збільшенні фінансової допомоги. Новий рівень відносин припускав розвиток співробітництва у сфері охорони здоров'я та освіти, підвищення ефективності системи державного й місцевого врядування, реформування судової системи Білорусі, підвищення рівня охорони навколишнього середовища, розширення співробітництва на регіональному рівні. Надання даних переваг, на думку керівництва ЄС, залежало від можливості білоруського уряду реалізувати на практиці цінності, обумовлені основними документами ООН, ОБСЄ, інших організацій. Серед першочергових заходів Євросоюз запропонував керівництву Білорусі дотримуватися прав громадян на вільні демократичні й чесні вибори, на одержання незалежної інформації; поважати права громадських організацій; звільнити політичних ув'язнених; провести незалежне розслідування випадків зникнення громадян; забезпечити право громадян на незалежну й неупереджену судову систему; припинити довільні арешти й затримання; дотримуватися прав громадян, що належать до національних меншин; дотримуватися трудових прав громадян; поважати право на підприємницьку діяльність; приєднатися до заборони смертної кари [6].

Незважаючи на те, що дипломатичні відносини були майже припинені, Білорусь не викликала в ЄС особливої стурбованості або життєво важливої необхідності шукати які-небудь істотні рішення. Європейські інституції та їхні представники звикли періодично висловлювати заклопотаність порушеннями прав людини в Білорусі, повідомляти про підтримку білоруської опозиції й віру в те, що коли-небудь Білорусь приєднається до групи демократичних європейських країн. Офіційні реакції на проведені в Білорусі вибори або референдуми були практично однаковими, найчастіше навіть повторювалися старі формулювання про те, що вибори або референдуми проводилися з порушенням звичайних демократичних процедур. Згодом політика ізоляції Білорусі стала звичайною справою, що розвивалася за інерцією, до якої звикла як сама Білорусь, так і Євросоюз.

Керівники країн ЄС підкреслювали, що ключ до реформ у Білорусі перебуває в Москві й що тільки від Росії залежить, чи будуть у РБ здійснюватися політичні або економічні реформи. Разом з тим бралася до уваги, що опіка з боку Росії дасть можливість запобігти будь-яким радикальним діям з боку Білорусі, які могли б завдати шкоди сусіднім країнам або всьому Євросоюзові.

Тим часом резонансні міжнародні події змусили ЄС серйозніше зважати на „білоруський чинник”. Після „ломаранчевої” революції в Україні виникла ймовірність того, що й у Білорусі може відбутися консолідація демократичних сил, зрости нетолерантність суспільства до авторитарної влади, що спричинило б зміну режиму в країні. Однак ці очікування довелося відкласти – президентські вибори в Білорусі, що відбулися в 2006 році, не спричинили яких-небудь серйозних політичних змін.

Важливим фактором, що вплинув на поліпшення відносин Білорусі з ЄС, стала корекція білоруським керівництвом міжнародного вектора в напрямкові реалізації принципу багатовекторності й збалансованості зовнішньої політики. Розвиток відносин з Росією, реалізація двосторонніх домовленостей 1999 р. про створення білорусько-російської Союзної держави здійснювалися в умовах формування нових підходів керівництва Росії щодо держав СНД, включаючи й Білорусь. Починаючи з 2007 року російський уряд оголосив про перехід до використання універсальних ринкових принципів формування економічних відносин з Білоруссю. На цій основі

зринули протиріччя економічних інтересів двох держав, що відбилися, у першу чергу, в „газовому” конфлікті кінця 2006 — початку 2007 рр. Цей фактор об’єктивно спричинив необхідність коректування позицій білоруського керівництва стосовно співробітництва з Росією. Європейський Союз загалом й Німеччина зокрема під час конфлікту виявили увагу до білоруської позиції й висловили обережну підтримку Білорусі. У січні 2007 р. Президент О. Лукашенко в інтерв’ю німецькій газеті „Welt am Sonntag” звернув увагу на даний аспект: „За моє більш ніж десятирічне президентство нинішня криза з Росією — це єдиний момент, коли Німеччина й інші країни зацікавилися: а що ж відбувається в нас насправді? Приїжджали, дивилися, аналізували інформацію. І вперше оцінка була близька до об’єктивної. От це білоруси відразу оцінили й на це відреагували” [7].

Загалом білоруське керівництво передусім прагнуло розширити торговельно-економічну взаємодію з країнами ЄС. Мотив налагодження широкомасштабного співробітництва пролунав також у щорічному посланні Президента Білорусі Національним зборам у 2007 р., де зазначалося, що „необхідно подолати існуючі негативні міфи та стереотипи щодо Білорусі. У наших відносинах з Євросоюзом і США має, нарешті, взяти гору здоровий глузд. Ми відкриті для самого широкого співробітництва в усіх напрямках” [8].

На думку білоруського дослідника Андрія Русаковича, газовий конфлікт з Росією, що стався на початку 2007 року, став своєрідною відправною точкою для поступового налагодження відносин між ЄС і Білоруссю [9].

У свою чергу зупинені на кілька днів поставки нафти через Білорусь в Польщу, Чехію й Німеччину також змусили політиків Європейського Союзу згадати про те, що Білорусь усе ще є незалежною державою, а не частиною Росії, що в Мінська можуть бути свої власні інтереси, які суперечать політиці Москви. Зростання напруги у білорусько-російських відносинах змусило європейських політиків уважніше поставитись до можливих трансформацій Білорусі та варіантів її подальшої політичної орієнтації. Цьому сприяла й та обставина, що політична ізоляція Білорусі з боку ЄС виявилася неефективною і мала мінімальний ефект.

У першій половині 2007 р. від Німеччини як головної країни в ЄС багато чого залежало в сенсі реалізації намічених планів. Європейський союз на початку німецького президентства заявив, що готовий іти на конструктивний діалог з білоруським керівництвом і в разі „правильних” сигналів з Білорусі, можливий перегляд певних позицій. В певному сенсі це було спробою включити Білорусь у геополітичний розклад в Європі.

Крім того, з прагматичної точки зору, Білорусь може бути важливим партнером ЄС. Через цю країну до Європи поставляється більша частина російської нафти й газу. Зростаюча в останні роки в Європейському Союзі потреба збільшувати енергетичну безпеку змушує приділяти більшу увагу всім країнам, пов’язаним із забезпеченням енергетичних потреб ЄС. Тому країнам Євросоюзу, і в першу чергу Литві, Польщі, Німеччині та Чехії, зовсім не байдуже, хто буде управляти білоруськими магістральними нафтопроводами й газопроводами, а також те, чи будуть забезпечені безперервні поставки енергоресурсів на Захід.

На разі слід зважати на те, що хоча СНД залишається найважливішим ринком зовнішньої торгівлі для Білорусі, торгівля з ЄС також зростає. У 2005 р. загальний обсяг зовнішньої торгівлі Білорусі з Євросоюзом становив 6,5 мільярдів євро, а білоруський експорт у ЄС (у першу чергу нафтопродукти) становив 34,5% усього білоруського експорту, імпорту - 28,4% [10].

Прагматичні інтереси країн ЄС, особливо тих, що підтримують активніші торговельні зв’язки з Білоруссю, обумовлюються прагненням бачити стабільну Білорусь та зміцнювати економічні зв’язки з нею, або через неї - з Росією. Тому частина країн Європейського Союзу (наприклад, Литва, Польща, Латвія) свого часу не підтримала пропозиції ЄС перестати застосовувати Генеральну систему преференцій стосовно торгівлі з Білоруссю.

Зрозуміло, що режим Лукашенка не викликає захоплення в європейських лідерів, проте у 2000-х рр. у них з’явився інтерес до економічної сфери співпраці з Мінськом. До початку світової економічної та фінансової кризи в Білорусі декілька років підряд спостерігався процес активного економічного зростання на рівні 10-11% ВВП, зростання заробітної плати - 15%, та спрощення податкової системи. Основна частина підприємств ще не приватизована, незабаром має відбутися низка реформ (вигідних для ЄС), на білоруському ринкові майже відсутні міжнародні учасники, (якщо не враховувати Росію). Отже, Білорусь може розцінюватися як потенційно привабливий ринок для товарів та інвестицій країн ЄС. Беручи до уваги той факт, що в цей час у РБ домінує підконтрольна державі економіка, майбутній процес приватизації може стати досить привабливою можливістю для суб’єктів ЄС для інвестицій у цій країні. Ці всі фактори, безперечно, становлять інтерес для європейських інвесторів та Євросоюзу загалом.

Нові можливості для розвитку співробітництва між Євросоюзом і Білоруссю виникли у 2008 році. Певне значення для налагодження двосторонніх контактів, визначення формату стабілізації відносин ЄС - Білорусь мала неофіційна зустріч міністра закордонних справ Білорусі з представниками МЗС Німеччини у лютому 2008 р. Офіційна інформація про ці переговори як з німецького, так і з білоруського боку була відсутня, у зв’язку з чим депутат бундестагу і Європарламенту Е. Шредтер зазначила, що це пояснюється закритим характером зустрічі, наявністю з боку ЄС офіційної заборони на контакти з вищими офіційними особами Білорусі. Німецький політолог О. Пар, коментуючи цю зустріч, уточнив, що „на ній у досить відкритій розмові й дуже твердим тоном як з одного, так і з іншого боку, однак дуже щиро й довірливо обговорювалися шляхи зближення Євросоюзу з Білоруссю” [11].

Суттєвим кроком до поліпшення відносин стало підписання у березні 2008 року Угоди між Білоруссю і ЄС про відкриття представництва Європейської комісії, що відкрило нові можливості для структурного й організаційного поліпшення взаємин.

Також на зміну політики Євросоюзу щодо Білорусі вплинула низка інших факторів. По-перше, воєнний конфлікт на Кавказі різко загострив відносини між Росією й Заходом. У цьому сенсі зовнішньополітична самостійність Мінська стала більш важливою для Європи, ніж це було в минулі роки.

По-друге, президент О. Лукашенко показав готовність дистанціюватися від Росії, що виразилося у політиці нейтралітету в питанні визнання Абхазії та Південної Осетії. Білоруський президент „заморозив” процес визнання цих утворень. Це побачили на Заході й оцінили, що Лукашенко настроєний серйозно.

По-третє, Мінськ змінив політику щодо Заходу: зокрема припинилася антизахідна риторика, зроблено кроки назустріч вимогам ЄС стосовно демократизації Білорусі, які були висунуті ще у 2006 році. Одна з них – звільнення політв'язнів – була задоволена.

15 вересня 2008 року відбулося засідання глав МЗС країн-учасниць ЄС у Брюсселі, на якому було висловлено намір пом'якшити відносини з Білоруссю. Проте це мало відбутися за умов, що ОБСЄ визнає результати парламентських виборів від 28 вересня 2008 року.

Попри те, що ОБСЄ вибори прозорими не визнав, Євросоюз все ж частково скасував санкції. 13 жовтня 2008 року Рада ЄС ухвалила рішення про припинення на шість місяців візової заборони щодо представників білоруського керівництва, відновлення контактів на вищому рівні з офіційними особами та розвитку політичного діалогу між ЄС і Білоруссю. За оцінкою Міністерства закордонних справ Німеччини, цими рішеннями Ради Євросоюзу „були відкриті двері для нової фази співробітництва Заходу з Білоруссю” [12].

Незабаром, 21 листопада 2008 року, сталася подія, яка має далекосяжні наслідки. Президент Білорусі дав згоду на включення країни в Європейську політику сусідства, підписавши відповідний Указ. У грудні 2008 року між ЄС і Білоруссю була підписана Рамкова угода про фінансування, якою регулювалася взаємодія з ЄС у питаннях технічного сприяння [13].

Важливим етапом у процесі поліпшення білорусько-європейських відносин став візит міністра закордонних справ Білорусі Сергія Мартинова до Німеччини 10—12 лютого 2009 р.

Черговою значущою віхою у розвитку відносин Білорусі з ЄС став візит до Мінська Верховного представника Європейського Союзу з питань зовнішньої політики й безпеки Х. Солани 19 лютого 2009 р. Під час зустрічі з президентом Лукашенко, іншими офіційними особами були обговорені проблеми й перспективи взаємин між Білоруссю і Євросоюзом, намічена своєрідна „дорожня карта” їх подальшого розвитку.

За результатами візиту Хав'єр Солана заявив, що ЄС розглядає Білорусь як європейську країну й між ними повинні бути налагоджені нормальні відносини. Він також запропонував, щоб Білорусь стала рівноправним учасником проекту ЄС „Східне партнерство” [14]. Ця ініціатива в рамках Європейської політики добросусідства була затверджена на саміті ЄС 20 березня 2009 р. і спрямована на розширення й поглиблення співробітництва Євросоюзу з Білоруссю, Україною, Молдовою, Грузією, Вірменією та Азербайджаном. Запрошення до участі в цій програмі не було пов'язане з ціннісними позиціями, мало рівноправний характер, що мало ключове значення для Білорусі [15].

7 травня 2009 р. у Празі держави ЄС і країни — учасниці програми „Східне партнерство” прийняли підсумкову Декларацію, яка визначила сфери й напрями співробітництва. Як було зазначено в офіційних коментарях Міністерства закордонних справ Республіки Білорусь, документ був розроблений при активній участі Білорусі й відповідає її національним інтересам. Білоруська сторона представила пріоритетні інвестиційні проекти з питань розвитку транзитної інфраструктури, енергопостачання, оптимізації митного й прикордонного контролю з ЄС. Під час перебування в Празі білоруська делегація в складі першого заступника прем'єр-міністра Республіки Білорусь В. Семашка й міністра закордонних справ С. Мартинова підписала також Декларацію про співробітництво між Урядом Республіки Білорусь і Комісією Європейських співтовариств у сфері енергетики [16].

Необхідно також відзначити, що нормалізація відносин Білорусі з Європейським Союзом супроводжувалася налагодженням взаємин з іншими державами-членами ЄС, європейськими й міжнародними організаціями.

Переговорний процес на вищому рівні між ЄС і Республікою Білорусь був продовжений під час візиту комісара з зовнішніх зв'язків Європейської комісії Б. Ферреро-Вальднер до Мінська 22 червня 2009 р. Під час зустрічей з О. Лукашенко та С. Мартиновим були обговорені проблеми взаємодії в рамках програми „Східного партнерства”, взаємини у різних сферах. Одним з важливих питань стала проблема поновлення процесу ратифікації Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС і Республікою Білорусь від 1995 року та введення в дію Євросоюзом Тимчасової угоди про торгівлю між ЄС і Білоруссю від 1996 року [17].

30 листопада 2009 року Білорусь з робочим візитом відвідав прем'єр-міністр Італії Сільвіо Берлусконі. Глава італійського уряду став першим західним лідером, який побував у цій східноєвропейській країні за останні 15 років. Основними цілями поїздки Берлусконі стали зустріч із президентом Білорусі Олександром Лукашенко та підписання низки угод у галузі економіки й енергетики.

Загалом 2009 рік став знаковим для розвитку відносин Білорусі та Євросоюзу. Відбулася низка візитів високопосадовців ЄС до Білорусі. Крім того, вперше за останні 10 років відбулися візити Олександра Лукашенка в країни Євросоюзу (Італію та Литву). На думку незалежного білоруського політолога Юрія Чаусова: „У 2009 році європейці почали розглядати Білорусь як країну-партнера, також був підготовлений

майданчик для подальших переговорів Білорусі і ЄС". Інший дослідник – Валерій Карбалевич – також відзначив, що увесь 2009 рік пройшов під прапором нової політики і з боку Білорусі, і з боку ЄС. Він звернув увагу на те, що Білорусь практично припинила антизахідну пропаганду, а країни Заходу „були готові давати й давали кредити” [18].

У другій половині 2010 року істотно зросла увага з боку ЄС до Білорусі в зв'язку з четвертими президентськими виборами. В останній день січня 2011 року Євросоюз поставив крапку по відношенню так званого "білоруського" питання. В чорний список попали 158 чоловік. Європейці також пообіцяли заморозити рахунки, якщо такі будуть.

В зв'язку з таким рішенням ЄС білоруські дипломати висловили глибоке "засмучення" і заявили про те, що Республіка Білорусь змушена піти на пропорційні і адекватні заходи, котрі будуть направлені на зміцнення суверенітету Білорусі, збереження стабільності і консолідації білоруського суспільства.

Білоруська опозиція і експерти не приховують розчарування прийнятими керівниками МЗС країн Євросоюзу санкціями по відношенню до офіційного Мінська, в яких відсутня економічна складова, але сподіваються, що це всього лише "попереджувальний постріл" і продовження далі буде.

Президентські вибори 19 грудня 2010 року продемонстрували, що Білорусі ще необхідно пройти значний шлях, перш ніж вона зможе повністю відповідати своїм зобов'язанням в рамках ОБСЄ, хоча і були відзначені певні зміни на краще.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рибченко А. Білорусь – ЄС : кроки назустріч [Електронний ресурс] / А. Рибченко // Центр Разумкова. – 2008 року. – 26 листопада. – Режим доступу : http://www.ucerps.org/ukr/article.php?news_id=654.
2. Тиммерманн Х. Особый случай Белоруссии [Электронный ресурс] / Х. Тиммерманн // Россия в глобальной политике. – 2006. – № 2. – март-апрель. – Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/numbers/19/5543.html>.
3. Внешняя политика Республики Беларусь в новом мире : выступление Президента Республики Беларусь А. Г. Лукашенко на совещании с руководителями загранучреждений Республики Беларусь [Электронный ресурс] // Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь. – 22.07.2004. – Режим доступа : <http://www.president.gov.by/press18726.html>.
4. Rettman A. EU decides to impose mini-trade sanctions on Belarus [Electronic resource] // EUobserver. – 2006. – 29 december. – Access : <http://euobserver.com/9/23156>.
5. Янелюнас Т. Между Россией и ЕС: возможности трансформации Белоруссии / Т. Янелюнас // Обзорение литовской внешней политики. – 2007. – № 19. – С. 155.
6. Non-Paper European Commission. What the European Union could bring to Belarus. – November 2006 [Electronic resource]. – Access : http://ec.europa.eu/external_relations/belarus/intro/non_paper_1106.pdf.
7. Интервью Президента Республики Беларусь крупнейшему изданию Германии — газете „Вельт” [Электронный ресурс] // Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь. – Режим доступа : <http://president.gov.by/press49987.html>.
8. Ежегодное Послание Президента Республики Беларусь А. Лукашенко белорусскому народу и Национальному собранию Республики Беларусь : „Независимая Беларусь — наш достойный и надежный дом” [Электронный ресурс] // Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь. – 24 апреля 2007 г – Режим доступа : <http://president.gov.by/data/press43753.doc>.
9. Русакович А. Новые тенденции белорусско-германских политических отношений на современном этапе [Электронный ресурс] / А. Русакович // Журнал международного права и международных отношений. – 2009. – № 2. – Режим доступа : http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=1548&Itemid=232.
10. Внешняя торговля ЕС и Белоруссии в миллионах евро [Электронный ресурс] // Eurostat EU trade with Belarus. – 2006. – September. – Режим доступа : http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113351.pdf.
11. Тайные встречи министра Мартынова в Германии [Электронный ресурс] // Хартыя'97. – 22.02.2008. – Режим доступа : <http://www.charter97.org/ru/news/2008/2/22/4115/>.
12. Belarus: Beziehungen zu Deutschland [Electronic resource] // Auswaertige Amt. – Access : <http://www.auswaertigesamt.de/diplo/de/Laenderinformationen/Belarus/Bilateral.html>.
13. Ответ пресс-секретаря МИД Андрея Попова на вопрос представителей СМИ о перспективах создания полноценной договорно-правовой базы отношений между Республикой Беларусь и Европейским союзом [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Беларусь. – Режим доступа : <http://www.mfa.gov.by/ru/press/news/f0fe13ed879a6431.html>.
14. Мартинюк В. Україна в процесах переорієнтації зовнішньої політики Білорусі [Електронний ресурс] / В. Мартинюк // Публікації УНЦПД. – RU. 15-й рік видання. – № 21/581. – 2009. – 19 червня. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=603276999&mode=thread&order=0&thold=0>.
15. Стенограмма подхода к прессе Министра иностранных дел Республики Беларусь Сергея Мартынова по итогам визита в Республику Беларусь делегации Евросоюза во главе с Верховным представителем по вопросам общей внешней политики и политики безопасности ЕС, Генеральным секретарем Совета ЕС Хавьером Соланой, состоявшегося 19 февраля 2009 года в МИД Беларуси [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Беларусь. – 29.06.2009. – Режим доступа : <http://www.mfa.gov.by/ru/press/news/c71346718f4008ce.html>.
16. Об участии белорусской делегации в учредительном саммите инициативы „Восточное партнерство» ЕС [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Беларусь. – 21.06.2009. – Режим доступа : <http://www.mfa.gov.by/ru/press/news/e8fe903c66186625.html>.
17. Стенограмма подхода к прессе Министра иностранных дел Республики Беларусь Сергея Мартынова по итогам визита в Республику Беларусь Комиссара ЕС по внешним связям и Европейской политике соседства Бениты Ферреро-Вальднер, состоявшегося 22 июня 2009 года в МИД Беларуси [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Беларусь, 2009. – Режим доступа : <http://www.mfa.gov.by/ru/press/news/e93b96d416ea0e87.html>.
18. Эксперты назвали 2009 год знаковым для отношений Беларуси и Евросоюза [Электронный ресурс] // БелаПАН. – 31.12.2009. – Режим доступа : http://naviny.by/rubrics/politic/2009/12/31/ic_news_112_323651/.